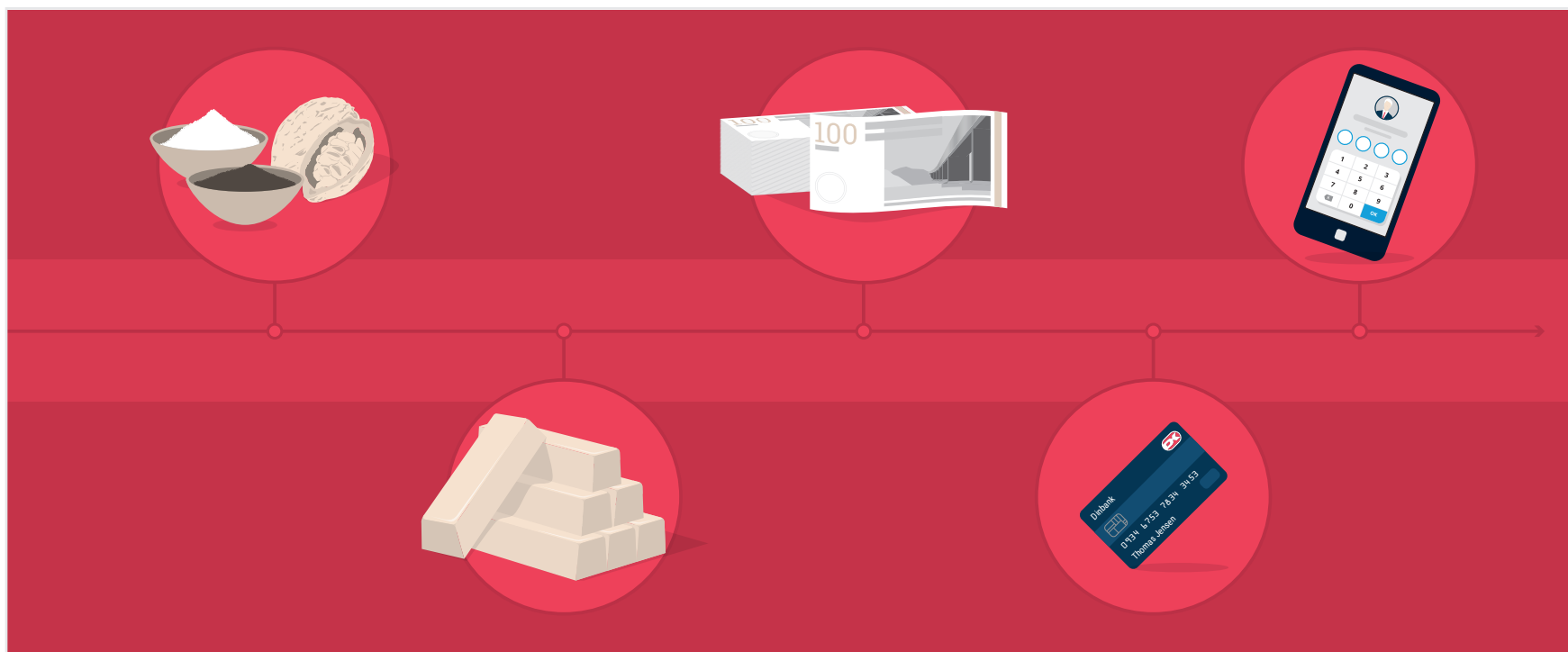

Hvad er penge: Og hvor kommer de fra? (1/3)

RESUMÉ

"Hvad er penge" vil overordnet set gennemgå drivkræfterne bag og funktionaliteten for penge gennem tiden samt dens skiftende form. Artiklen danner samtidig grundlaget for de to artikler "Hvad er rente?" og "Hvad er ÅOP?". Efter at der givet en forståelse og historisk kontekst for penge som helhed, kan de to efterfølgende artikler gå i dybden med prisen for penge, bedre kendt som renter.

Vi vil i denne artikel i store træk gøre rede for penges oprindelse; helt tilbage fra Aristoteles tid og til moderne tid, penges udbredelse i denne historiske periode samt for penges forskellige funktioner og deres status i vor tids samfund.

Derudover er denne artikel en form for baggrundsartikel for Hvad er rente?-artiklen, hvori vi kort fortalt ser nærmere på hvordan penge bliver til færre eller flere penge. I forlængelse af renteartiklen kan du med fordel også læse artiklen Hvad er ÅOP?.

Alle tre artikler kan naturligvis læses separat, men vi anbefaler som altid, at du læser alle tre for at få det bedst mulige indblik i de forskellige hoved- og underemner, som vi mener komplementerer hinanden.

Bytteøkonomi og markedsøkonomi

I dagligdagen tænker de fleste nok ikke så meget over, hvad penge reelt er, men i højere grad på hvilken pris forskellige varer, produkter og tjenesteydelser har - altså hvad penge kan købe. Som virksomhedsejer spekulerer du således sikkert endel over, hvad forskellige ydelser som du køber, koster, f.eks. årets revisionsgennemgang, den løbende bogføringssassistance, den juridiske hjælp, din markedsføring m.m., om end disse kan falde i baggrunden for den anden del af din forretning; nemlig indtjeningen - dvs. prisen og mængden af varer eller serviceydelser som du kan sælge. Den markeds-

baserede økonomiske tankegang sidder i dag fasttømret hos de fleste, selvom du sikkert også som selvstændig kender til den gode byttehandel, dvs. jeg gør dig en tjeneste, og du gør mig en tjeneste, uden udveksling af penge. Bytteøkonomien eksisterer altså stadig, men er ikke længere den dominerende form for handel, og vi vil i de følgende afsnit se nærmere på, hvad penge er for en størrelse, og på hvordan vi kom fra netop bytteøkonomi til markedsøkonomi.

Definition af penge som funktioner

I rent økonomisk forstand kan vi definere penge som en række funktioner (eller formål):

- 1 **Et udviklingsmiddel som vi bruger til køb og salg.**
- 2 **Et værdimål, dvs. noget som angiver en relativ pris og værdi.**
- 3 **Et værdiopsparingsmiddel, altså at vi sparer op og aggregerer formue.**
- 4 **En betalingsstandard for gælds- og skattebetalinger.**

I alle tilfælde fungerer penge som en form for funktion til en handling. I en mere abstrakt tankegang kan vi se penge som en løsning, der kan erstatte ren bytteøkonomi, hvor en handel som bekendt kun kan finde sted, når de handlende parter begge har noget at bytte med, hvilket i praksis er upraktisk. I både klassisk og neoklassisk økonomi beskrives pengeder forsom neutrale, hvor ved penge bliver en repræsentant for alle varer. I dag opfatter langt de fleste penge som noget helt naturligt, men den måde vi forstår penge på i dag, er måske ikke så ligefrem, som vi tror. Penge som vi opfatter og anvender dem i dag, er betinget af, at der findes et marked, og som bekendt kan vi roligt antage, at et sådant marked ikke har eksisteret i al menneskelig historie.

Pengenes historie - de gamle dage

Der findes ikke entydige, håndfaste eller helt præcise historiske beviser for, hvor penge egentlig kommer fra. Historisk set kan vi dog se på penge som noget der har udgangspunkt i:

a) Stater, gæld og religion.

b) At penge udspringer af markedet ved udbredelsen og skabelsens af behov, samt frygten for fattigdom

Både punkt a) og b) dækker over store størrelser som der kunne skrives selvstændige bøger om, men vi vil i det følgende afsnit se nærmere på disse i grove træk.

A) Stater, gæld og religion

Penge i form af mønter blev formentlig brugt helt tilbage i det gamle Grækenland under Aristoteles' tid. Mønterne blev anvendt til at handle med fremmede, hvorfor vi kan sige, at de blev en form for mål i sig selv. Mønterne var forsynet med et stempel, som garanterede, at en hersker eller et tempel stod inde for pengene, idet mønternes metalværdi var lavere end den påstemplede værdi. Samme princip ser vi overført til i dag, hvor hverken mønter eller sedler har den råvareværdi, som de er lavet af, dvs. værdien garanteres af staten igennem nationalbanken. En ting er dog, at vi kan observere mønter så langt tilbage i tid, mens noget andet er udbredelsen af penge. En forklaring på udbredelsen kan findes i romernes erobringstogter (ca. 100 f.Kr. til 117 e.Kr.), som var efterfulgt af skatteopkrævninger, men vel og mærke skatteopkrævninger i romersk mønt, hvilket betød, at de slagte folkefærd var tvunget til at omstille deres produktion til noget, som kunne byttes for romersk mønt.

Denne form for erobringer, og efterfølgende tvang af møntfod, ser vi ligeledes anvendt senere i briternes koloniale strategi i Afrika. Den herskende part tvang således deslagne til at bortfalde sig af deres (bytte)økonomi. Udover dette var det i den katolske kirke helt frem til reformationen helt almindeligt, at man kunne betales så kaldt aflad for sine synder, hvilket ligeledes har haft betydning for udbredelsen. Groft sagt stod man i gæld til guddommeligheden. Aflads tankegrundlaget kan spores til 1200-tallet, hvor skolastikerne Alexander fra Hales og Thomas Aquinas udformede afladslæren, mens selve afladshandelen blev almindelig fra omkring 1400-tallet. Reformationens afslutning markeres ofte med indgåelse af Den Westfalske Fred i 1648, som skabte fred efter trediveårskrigen, der som bekendt var en krig mellem protestanter og katolikker inden for det Tysk-

romerskerige. Afladshandel afskaffedes med reformationen i Danmark og i store dele af Europa, da den Protestantiske Kirke ikke accepterer denne.

Vi kan således i henhold til disse historiske forklaringer ikke konkludere, at penge er udbredt som en slags evolutionær funktion af menneskeheden, men snarere stærkt knyttet til:

1) Staters voldelige fremfærd og efterfølgende (skatte) betalingsstandarder.

2) Kirkens meget centrale og magtfulde position i samfundet i datiden.

Vi har her anvendt termen 'stat', selvom det historisk kan diskuteres, hvornår stater egentlig blev til. Diskussionen er dog udenfor denne artikels rækkevidde.

B) At penge udspringer af markedet ved udbredelsen og skabelsens af behov samt frygten for fattigdom

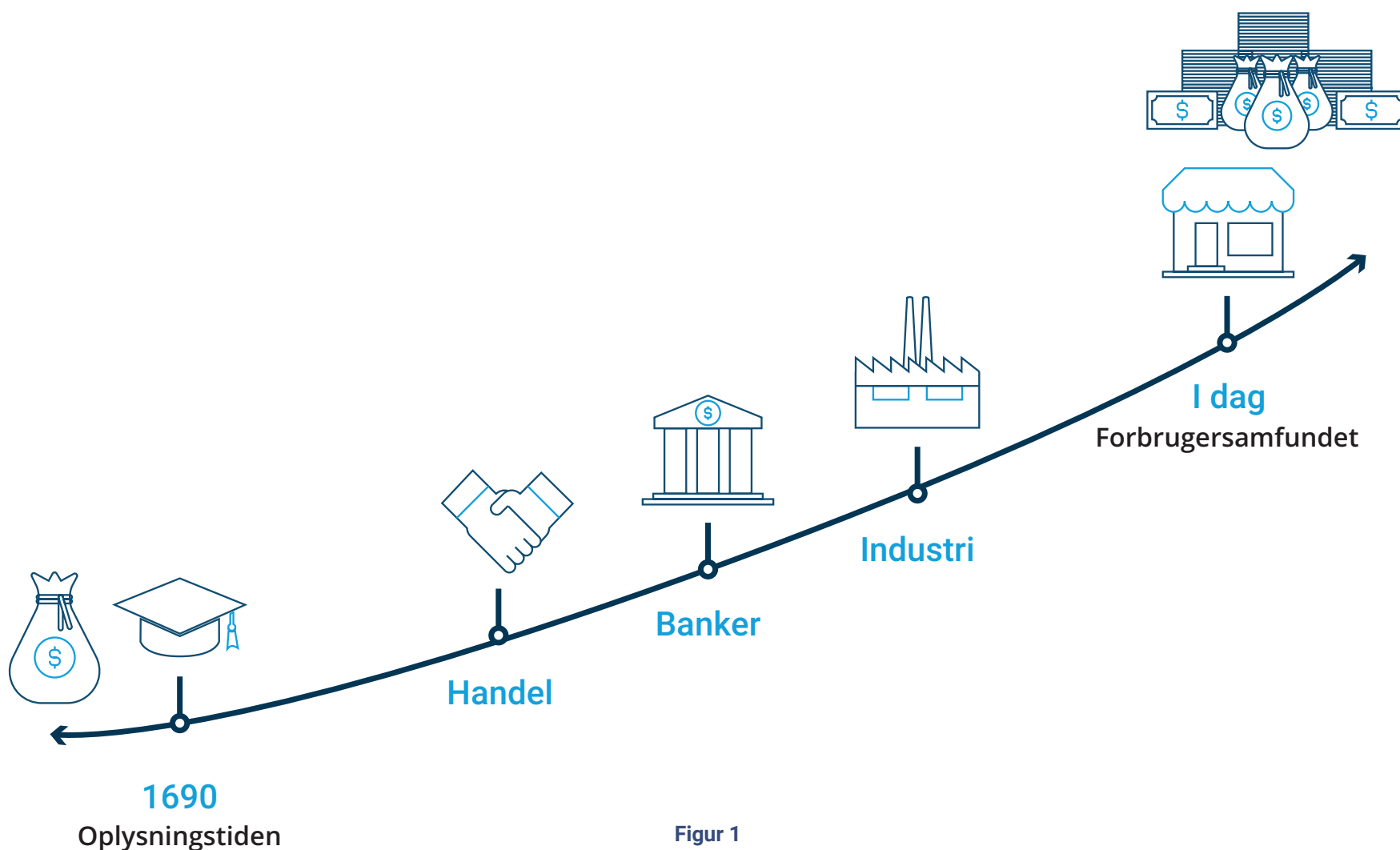
I en økonomi som er selvforsynende, er udefrakommende behov begrænsede. Vi kan sige, at der først ved skabelsen af behov, opstår en fornødenhed for, at penge bliver et byttemiddel i hverdagen. I økonomisk forstand betragtes vareudveksling som et upersonligt forhold, hvor vi kan anvende penge som en slags katalysator.

Vi stopper op og tager et par linjer med en meget koncentreret historisk gennemgang for at få en bedre forståelse for det efterfølgende. (Se figur 1)

I Europa blev penge først en generel nødvendighed fra 1600-1800-tallet, dvs. nogenlunde ved renæssancens afslutning eller i starten af barokken. Udviklingen og tempoet i disse perioder var af hidtil ukendt størrelse og tempo, hvor særligt oplysningstiden skiller sig ud. Det var en tid, hvor mennesker og samfund satte sig fri fra irrationelle kræfter og religiøst funderet overtro, og med grænseløs optimisme gik fremtiden i møde.

De naturvidenskabelige opdagelser fulgte trop, og den menneskelige frihedsbetragtning kommer til at spille en afgørende rolle for oplysningstidens politiske tænkning i 1700-tallet. I kølvandet af reformationen vandt den calvinistiske bevægelse enorm fremgang hos den driftige borgerstand, som ønskede at fremme industri og handel. Populariteten skyldes at calvinisterne, i modsætning til den katolske kirke og den lutherske protestantiske kirke, var positivt indstillet over for udlån mod betaling af renter, og støttede dermed bankvirksomhed, kapitalvækst og finansiering af storindustri.

Det var dog på dette tidspunkt ikke et nyt fænomen at udlåne penge, da det bl.a. var udbredt fra jødiske bankierer, men denne praksis var ilde set. Således blev pengespekulation med calvinisme gjort legitim og et vigtigt fundament for udbredelsen af kapitalismen og det frie marked. Som resultat af denne udbredelse blev store befolkningsgrupper afhængige af pengeøkonomi, såsom f.eks. tjenere, lønarbejdere og småproducenter. Det i kombination med et kraftigt kapitalistisk landbrug og en fremadbrusende industri som udkonkurrerede smålandbrug, samt håndværkere og andre former for hjemmeproduktion, gjorde, at disse grupper afhængighed voksede

Figur 1

i takt med markedet, som igen senere ledte til øget produktion og nye og øgede behov, hvorfor den hidtidige "simple" tilværelse blev mindre og mindre attraktiv.

Vi går altså hurtigt fra penge som en nødvendighed ift. udveksling af varer, til penge som en nødvendighed for produktion og forbrug. Og netop forbrug som begreb er her helt centralt. Måske opstår forbrugeren som vi kender denne i dag, da vi bevægede os over sultegrænsen, og en enkelt fejlslagen høst ikke længere betød hungersnød. Hvis vi anvender denne definition, opstår forbrugersamfundet i begyndelsen af 1800-tallet i Danmark. Om end butikken som begreb opstod tilbage i 1600-tallet i Danmark som en beskrivelse af middelalderens markedspladser og torve. Disse første "butikker" var apoteker, som med kongelig anerkendelse skabte et reguleret rum for handel med (særlige) produkter. Der blev med andre ord skabt et formelt sted, hvor en producent kunne møde en slutforbruger.

I dag er vi helt bundet op på den generelle cirkulation af penge, ellers ville samfundet ganske enkelt gå i stå. I moderne forstand ligger pengenes magt ikke længere i deres materielle værdi eller tvang, men i det faktum at alle har brug for pengene - afhængighedsforholdet er nærmest absolut. Penge, som kapitalmæssigt begreb er derfor i dag den absolut stærkeste organiseringskraft på jorden. I dag kan forbrugeren som masse f.eks. flytte, eller i hvert fald påvirke, samfundsudviklingen, hvis en producents produkt udvikler sig til en megatrend - tænk blot kort tilbage på, hvad der er sket de seneste 10 år efter introduktionen af smartphones.

Guld, penge, gæld og krig - de nye tider

Som vi beskrev tidligere, var der en vis sammenhæng mellem penge og deres udbredelse i de "gamle" tider. Vi er nu nået til de "nye" tider for at se om udviklingen og forholdene har ændret sig.

I 1971 afskaffede den amerikanske regering dollarkursens binding til guldprisen. Det var et fundamentalt brud med årtiers traditioner. Officielt startede briterne allerede et år efter Napoleons krigene (1815) med at tilslutte deres valuta guld, og i 1821 blev det frit for hvem som helst at veksle deres Sterling i Bank of England til guld. Napoleonskrigene havde også stor effekt på Danmark, hvor Danmarks første bank, Kurantbanken, fra 1736 efter dansk statsbankerot i 1813 blev omdannet til en statsstyret bank: Rigsbanken, som i 1818 blev privatiseret og fik navnet Nationalbanken.

Inden Første Verdenskrig havde en lang række andre lande knyttet deres valutaer til guld, herunder Rusland, Østrig-Ungarn, Frankrig, Belgien, Italien, Schweiz, Holland, Norge, Sverige, Danmark, Japan, USA m.m. Der var dog ingen officiel kontrol af systemet; det fungerede "blot" ved, at pengemængden og prisniveauet blev reguleret af udbud og efterspørgsel efter guld.

Den manglende nationale og internationale kontrol med systemet var samtidig dets svaghed, fordi hvis et land f.eks. akkumulerede usædvanlige store mængde af guld, kunne det medvirke til eller forstærke økonomisk uro ved at skabe deflation i hele systemet. Derudover ved vi, at den fysiske guld mængde kun kan øges langsomt, og dermed har vi et problem, hvis et land ønsker at føre en ekspansiv pengepolitik eller øge inflationen. Under Første Verdenskrig blev guldstandarden for mange landes vedkommende suspenderet, fordi der var behov for at "printe" flere penge end de forskellige lande havde for at finansiere krigens aktiviteter. Problemet var imidlertid, at landene efterfølgende skulle tilbage til guldstandarden – men det var kun nogle, der kom tilbage, mens andre ikke gjorde det.

I store dele af 1920'erne buldrede økonomien frem, men den 29. oktober 1929 kom der en brat opbremsning med Wall Street krakket, hvor investorerne foretog brandudsalg ud af

deres aktiver. Herefter gik det ned ad bakke, særligt i Tyskland, hvor amerikanske investorer ville have deres udlån tilbagebetalt før tid. Det blev starten på en tysk hyperinflation og arbejdsløshed, hvilket, om end ikke alene, var medvirkende til, at nazisterne vandt terræn og den endelige politiske magt i 1933, og det til trods for tidligere mislykket statskup og meget skuffende valgresultater.

Resten af historien kender vi, og ved afslutningen af Anden Verdenskrig introduceres Bretton Woods aftalen, som kort fortalt udskiftede valutafiksering fra guld til US dollar (dog kunne US dollar beholdninger stadig veksels til guld). I efterkrigstiden reducerede særligt Frankrig deres US dollar reverser til fordel for guld, og i 1971 beslutter præsident Richard Nixon sig for at afslutte muligheden for at konvertere US dollar til guld som en konsekvens af omkostningerne og betalingsbalanceunderskuddet fra (primært) Vietnam-krigen. Der er selv sagt flere detaljer, som vi har udelukket i denne gennemgang, men når denne konverteringsbetingelse ikke længere er til stede, kan der kort sagt skabes nærmest uanede mængder af gæld - hvilket vi så en form for kulmination på i 2008, om end der stadig i dag er ligeså meget gæld (eller endnu mere)!

Fra simple mønter til den (alt) dominerende kraft

Vi skrev tidligere, at penge virker som en repræsentant for varer, og vi kan således i en nutidig optik karakterisere kapital som en form for organisering af det adskilte eller adskilte parter, idet kapitalcirkulationen i dag er global. Selvom der sker en organisering af det adskilte, betyder det ikke, at det adskilte samles, tværtimod betyder det blot, at der skabes en form for rum, hvor kapitalen kan bevæge sig ift. organiseringen. Herved skabes de grundlæggende betingelser for overproduktion og forbrugskriser, eller ligeligt fattigdom og velstand. I dag er vi "kommet så langt", at penge kan arbejde for os, hvilket er helt tydeligt i helt almindelige aktieinvesteringer, hvor hovedparten af småinvestorerne aldrig nogensinde har mødt eller kommer til at møde nogen som helst fra den virksomhed, de har investeret i, men stadig modtager afkast herfra (eller taber deres investering).

Helt centralt er det dog udbud og efterspørgsel, som danner grundlag for, at der skabes konkurrence, som tvinger virksomhederne til at disciplinere sig for at skabe mest muligt afkast.

Er penge større end (din) frihed?

Cirkulation af penge er i dag helt essentielt for at vores samfund kan fungere, men er samtidig, og som vi skrev indledningsvist, en abstraktion fordi vi abstraherer fra forskelligheden af de brugsgenstande som vi anvender dem til, f.eks. 500g flåede tomater, 1 kg. pasta, en bil, en bolig m.m. Abstraktionen er således en reel abstraktion, som vi alle indgår i, i vores hverdag. Vi kan sige at det er det universelle udviklingsmiddel som ingen i principielt er tvunget til at fremmedgøre sin naturlige frihed for eller sælge til og/eller tingsliggøre sig for medmindre denne vil dø af sult. Vi ser altså det at handle med vores personlige frihed som noget helt naturligt, fordi vi er afhængige af penge for overhovedet at kunne leve i dag.

Vi håber, at nærværende artikel har givet dig et overordnet overblik over, hvad penge er, selvom vi desværre ikke kan gå helt i detaljer, da den historiske periode strækker sig helt fra Aristoteles tid og helt op til vores tid, samt dækker over uendelig mange aspekter.

Læs med i: Hvad er rente? hvor vi ser nærmere på prisen for penge eller fortjenesten ved at have penge, samt gennemgår disse med konkrete beregningseksempler.

Kilder:

- 1) 50 ideer der ændrede verden, Aarhus Universitetsforlag 2014, redigeret af Hans-Jørgen Schanz, side 209-216
- 2) Dannelsens veje I, Klim 2007, Bent Nabe-Nielsen, side 163-172, 203 og 226-229
- 3) Dannelsens veje II, Klim 2008, Bent Nabe-Nielsen, side 12-22
- 4) Markedsøkonomien udvikling, Fagbokforlaget 2002, Rolv Petter Amdam, Haakon Gran, Svein Olav Hansen og Knut Sogner, side 98-99, 208-209, 225 og 230